

Recenze a anotace

Marek Starowieyski: *Slovník raněkřesťanské literatury Východu. Arabská, arménská, etiopská, gruzínská, koptská a syrská literatura*
 Červený Kostelec, Pavel Mervart 2012

Přestože v posledních dvaceti letech byla v češtině vydána celá řádka knih zaměřených tak či onak na téma starého a staršího období křesťanské literatury (hlavně jsou to komentované překlady textů starokřesťanských autorů, ale také monografické studie či výjimečně některé soustavné příručky), stále ještě musíme konstatovat, že patristická studia se v našich zemích vlastně teprve rozvíjejí. Na dlouhá desetiletí byla totiž osudově zasažena hlavně obdobím komunistického režimu, kdy byly kontaktu mezi oblastí filologie starých jazyků na jedné straně a teologií na straně druhé cítěně kladeny překážky takřka nepřekonatelné (mj. bylo téměř nemožné, aby teologové publikovali v odborných filologických časopisech nebo aby filologové studovali nebo viditelněji působili na teologických fakultách). Dnes se již situace podstatně zlepšila, etablovalo se už více autorů zabývajících se soustavněji řeckou a latinskou patristikou, většinou z řad klasických filologů (např. Petr Kitzler, Jiří Šubrt; někteří z nich jsou současně teology jako Jan A. Dus, Jiří Pavlík či Jana Plátová) nebo filozofů a teologů (hlavně dnes již početná a velmi plodná skupinka z okolí Lenky Karfíkové; z „čistých“ teologů starší generace nelze přehlédnout osobnost Václava Ventury), ojedinele se u nás začínají objevovat teologové, kteří si ze zahraničních studií přivezli přímo patrologickou specializaci (David Vopřada). Latinská i řecká patrologie u nás tedy vykazují poměrně slibnou dynamiku. Téměř úplně stranou u nás ale donedávna zůstávala oblast staré orientální křesťanské literatury.¹ Odborné stati s touto tematikou (resp. komentované překlady kratších pramenných textů) se v českém teologickém prostředí objevily na konci 90. let 20. století v časopise *Orthodox revue* (protagonistou časopisu byl pravoslavný teolog Pavel Milko), pravidelněji a hojněji pak v druhé polovině první dekády nového tisíciletí v obsáhlých svazcích revue pro východní křesťanství *Parrésia* (od roku 2007), kterou rediguje rusista Michal Řoutil (ve spolupráci s Pavlem Milkem) a vydává červenokostelecké nakladatelství Pavla Mervarta v rámci své edice *Pro Oriente. Dědictví křesťanského Východu*.² Ediční řada *Pro Oriente* vydala během posledních několika málo let také řadu monografií, vztahujících se k prostředí orientálních křesťanských církví od starověku přes středověk až do současnosti, ať už odborných studií (přeložených i původních), nebo překladů pramenných textů.³ A právě v intelektuální „lůň“ skupiny kolem revue *Parrésia* a edice *Pro Oriente* vzešla idea předložit českým čtenářům podrobnou příručku, která by podala ucelenější obraz o křesťanství starého Orientu, resp. o starých východních křesťanských literaturách.

Idea měla být realizována přetlumočením knihy předního polského patrologa a překladatele ze starých jazyků (původním vzděláním teologa a klasického filologa) Marka Starowieyského⁴ *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa wschodu* (1999).⁵ Tato Starowieyského práce není ostatně pro čtenáře *Salve* úplně neznámá: číslo 2/2003 z ní totiž v rámci svého tématu „křesťanství na Nilu“

převzalo (v českém překladu a s nepatrnými úpravami) dvě stati, „Přehled koptské patristické literatury“ a „Přehled etiopské patristické literatury“.⁶ Nakladatelství Mervart tedy na podzim roku 2012 přišlo s knihou *Slovník raněkřesťanské literatury Východu. Arabská, arménská, etiopská, gruzínská, koptská a syrská literatura*. V zásadě je to česká verze zmíněné polské příručky z roku 1999, ale podstatně revidovaná, inovovaná a rozšířená. Přetlumočení obstarali teolog specializující se na patrologii Walerian Bugel a polonistka Kateřina Mervartová (oba zkušení překladatelé), náročné redakční práce se ujali Michal Řoutil, Walerian Bugel a Jana Nováková (všichni redaktoři revue *Parrésia*).

Svazek je uveden dvojím úvodním slovem Marka Starowieyského – stručnou „Předmlouvou k českému vydání“ (s. 9–10; datována 25. 1. 2012) a obsažnější „Předmlouvou“ (s. 21–34; datována Vánoci 2009), která čtenáře kurzoricky uvádí do problematiky staroorientální patrologie a zároveň autorsky představuje samu publikaci. Třetí prezentující text, „Ediční poznámku“ (s. 365–368), zařadili čeští redaktoři na konec knihy a osvětlují v něm důležitá fakta daná specifiky tohoto českého vydání, zvláště pak způsoby přepisování znaků a hlásek různých abeced a jazyků.

Jádrem knihy je obsažný slovník zahrnující zhruba šest set kratších či delších encyklopedických hesel týkajících se staroorientálních křesťanských literatur (s. 35–314). Většina z nich pojednává o životě a díle jednotlivých autorů, které známe jménem, o spisech anonymních (např. apokryfní *Jidášovo evangelium*) nebo o souborech spisů (např. *Život Kharthli*, svod gruzínských letopisů z 8.–17. století). Některá rozsáhlá, často mnohostránková hesla jsou zasvěcena souhrnnému pojednání na širší téma, a představují tak vlastně přehledné monografické literárněhistorické stati o celku literární tvorby v určitém jazyce („arabská patristická literatura“, „arménská patristická literatura“, „etiopská patristická literatura“, „gruzínská patristická literatura“, „koptská patristická literatura“, „syrská patristická literatura“) nebo v rámci konkrétního ideového proudu („manichejské spisy“), někdy také o celku vymezeném kritérii žánrovými („apofthegmata patrum“ nebo „pléforia“) i jinými, např. místem nálezů („Nag Hammádí“). Přehledně strukturovaná hesla jsou v závěru zpravidla vybavena hojnými odkazy na relevantní literaturu k tématu (edice pramenů, překlady, sekundární literatura v různých jazycích) včetně upozornění na (dosud skrovnou) existující literaturu v češtině nebo české překlady daného spisu. Slovníkový oddíl následující obsažné a užitečné přílohy: tabulky „Obecná chronologie“ (s. 317–325) podávající synoptický přehled hlavních událostí církevních dějin Arménie, Etiopie, Gruzie, Egypta a Sýrie, „Seznamy biskupů (patriarchů) v hlavních církvích starověkého Východu“ (s. 327–344) a „Místopisný výkladový rejstřík“ (s. 345–364), jehož autorem je Michal Řoutil a který je zcela novým přínosným doplněním knihy vůči původnímu polskému vydání.

Knihy je podle mého názoru obsahově nabitá, ale přitom informačně vyvážená. Pokud jde o grafickou a redakční stránku, je obecně zvládnuta velmi dobře, přes mnohé zálužnosti, jež přináší už sama kombinace encyklopedického žánru a odborného charakteru knihy, jako je náročná sazba v řadě jazyků (a několika abecedách či transkripcích), nejednoduchá strukturace hesel, různé přehledy a tabulky atd. Občasná (nikoli však častá!) pochybení vznikla většinou v redakční fázi, např. v zacházení s řeckými jmény (na s. 113 „Faustus z Byzantionu“ místo „z Byzantia“, na s. 362 „Ktésifon“ místo „Ktésifón“), v sazbě alfabétou (na s. 354 Νικηφοριον místo Νικηφόριον) či v jinojazyčném

textu (na s. 74 „Esquisse d'une bibliographie der Bar Hebraeus“ místo „de Bar Hebraeus“ – chyba bez opravy převzatá z polské předlohy) neubírají nic podstatného z úctyhodného výsledku. Kniha je vizitkou skutečně mravenčí píle samého autora (i jeho méně viditelných spoluautorů), českých překladatelů, redaktorů i přizvaných konzultantů.

Závěrem zbývá jen podtrhnout zásadní přínos recenzované knihy pro české prostředí a konstatovat, že se jedná o příručku po mnoha stránkách jedinečnou a pro většinu teologů i pro jiné hlubší zájemce o staré východní formy křesťanství v podstatě nepostradatelnou. V dnešní době navíc může vydání této příručky pomoci probudit i mezi širší českou intelektuální veřejností vnímavost k aktuální tragické situaci mnoha starých křesťanských komunit na Blízkém východě, a to ruku v ruce s uvědoměním, že zde nejde jen o problém v úzkém smyslu humanitární (byť hledisko ochrany lidských životů je samozřejmě primární), ale že nelze přehlížet důležitý aspekt záchrany drahocenného kulturního a duchovního dědictví. Snad tedy vydání české verze Starowieyského encyklopedické příručky u nás svým dílem přispěje i k obecnější osvětě, která by vpsledku mohla vést také k účinnému konání – nepřímé i přímé pomoci ohroženým regionům, respektive tamnímu „zbytkovému“ autochtonnímu obyvatelstvu. Jak připomněl autor knihy prof. Starowieyski při jejím slavnostním uvedení v Praze na jaře 2013,⁸ je naléhavým úkolem západního světa zaprvé udělat všechno, aby starobylé náboženské a etnické komunity mohly ve svých domovských zemích dál v pokoji přebývat, a zadruhé konkrétním úsilím chránit (přínejmenším co nejrychlejší katalogizací, vytvářením kopií a edicemi) nezpracované nebo ještě zcela neznámé, často nesmírně cenné rukopisné památky, které se ukrývají v dosud nezničených knihovných mnoha tamních klášterů a církevních institucí.

Josef Bartoň

POZNÁMKY:

- 1/ Starým orientálním křesťanstvím míníme východní křesťanské duchovní tradice, jež se rozvinuly ve starověku či v raném středověku mimo většinou řeckou (a slovanskou) jazykovou oblast.
- 2/ Sporadicky se příspěvky věnované staroorientální křesťanské literatuře objevují také jinde – můžeme zmínit např. i náš časopis *Salve* (č. 2/2003, viz níže), komentované překlady některých památek v rámci vyšehradských knižních edic českých tlumočení staro- a novozákonních apokryfů a zejména první oddíl (s. 15–41) do češtiny nedávno přeložené knihy známého bibliisty BRUCE METZGERA: *Starověké a anglické překlady Bible*. Praha, Česká biblická společnost 2010 (z angličtiny přeložil Dominik Opatrný), kde jsou poměrně podrobně představeny staré překlady Písma do syrštiny, koptštiny, etiopštiny, arménštiny, gruzínštiny a arabštiny, ale i velmi torzovitě dochovaná tlumočení do sogdijštiny a núbijštiny.
- 3/ Vedle recenzované knihy jde o tyto publikace: ILARION ALFEJEV: *Izák Syrský a jeho duchovní odkaz*. Přeložili Michal Řoutil a Jaroslav Brož. Červený Kostelec, Pavel Mervart 2010; PAVEL MIKEŠ – ZDENĚK POLÁČEK: *Moudrost Etiopie: amharská přísloví*. Červený Kostelec, Pavel Mervart 2008; *Arménské kroniky od jezera Van (16.–18. století)*. Přeložila Petra Košťálová. Červený Kostelec, Pavel Mervart

2011; MONIKA ŠLAJEROVÁ: *Palestinská církev dnes. Politická a teologická problematika na pozadí situace církví v Sýrii, Libanonu a Jordánsku*. Červený Kostelec, Pavel Mervart 2009; MONIKA LANGROCK: *Libanonské rozhovory*. Červený Kostelec, Pavel Mervart 2012.

4/ Marek Starowieyski (* 1937) je výrazná postava polské i světové patrologie. Až do svého odchodu do důchodu působil jako vysokoškolský profesor na Institutu klasické filologie Varšavské univerzity a na římském Papežském patristickém institutu Augustinianum. K jeho velkým zásluhám patří mj. velká edice novozákonních apokryfů v polském překladu, nedávno doplněná překladem apokryfů syrských.

5/ MAREK STAROWIEYSKI: *SŁOWNIK WCZESNOCHRZEŚCIJAŃSKIEGO PIŚMIENICTWA WSCHODU*. Warszawa, Instytut Wydawniczy Pax 1999.

6/ *Salve* 2003, č. 2, s. 58–60 a 63–65 (přeložil Josef Bartoň).

7/ Už v polském *Słowniku* z roku 1999 byl autorem několika hesel významný patrolog a znalec starověkého gnosticizmu Wincenty Myszor, v české verzi byla mnohá hesla upravena, některá i nově doplněna. Arabská a koptská hesla měl na starosti Marek Dospěl, arménská Anna Sochová a Haig Utidjian, gruzínská Vojtěch Kubec, etiopská Zdeněk Poláček, syrská Jaroslav Brož a Michal Řoutil. 8/ Srov. MAREK STAROWIEYSKI: *Starověcí autoři křesťanského Orientu aneb K čemu je slovník literatur starověkého Východu?* (přednáška pronesená v pražském Klementinu 11. 4. 2013; z polštiny přeložil Walerian Bugel).

Tomáš Akvinský: Otázky o ctnostech III. Kardinální ctnosti Praha, Krystal OP 2014

Tomáš se nejprve ptá, zda jsou prozíravost, spravedlnost, statečnost a uměřenost skutečně kardinálními neboli základními ctnostmi. Ve druhém článku se zabývá otázkou jejich vzájemného propojení: lze mít jednu z těchto ctností a zároveň postrádat jinou, nebo musí být vždy tyto ctnosti v duši přítomné všechny? Třetí článek se ptá, zda jsou si všechny ctnosti v člověku rovné, a nakonec přichází na řadu klasická otázka středověku po významu přirozených ctností pro věčný život.

Ttirad V. Pospíšil: Zápolení o naději a lidskou důstojnost Olomouc, Vydavatelství Univerzity Palackého 2014

Zápolení o naději a lidskou důstojnost. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu je první prací tohoto rozsahu a tematického zaměření u nás. V úvodu autor představuje zejména aplikovanou metodu a zásadně odmítá ideologický ateismus i fundamentalistický kreacionismus. První kapitola je věnována problematice astronomie a kosmologie, druhá pojednává o poměru teologie k darwinismu v oblasti fauny a flóry, konečně třetí a nejspletitější vypovídá o tom, jak se teologie vyrovnávala s teorií evolučního způsobu vzniku – stvoření člověka. V díle se objevuje celá řada nových zjištění také na nevyhnutelných kontextuálních rovinách jednak dějin světové teologie, jednak dějin přírodních věd, a to na světové i české národní úrovni.

Karel Sládek a kol.: Řeckokatolická církev v českých zemích Červený Kostelec, Pavel Mervart 2014

V souvislosti s migrací po pádu komunistického režimu vzrůstal v českých zemích počet řeckokatolických věřících přicházejících především z Ukrajiny. V roce 1996 byl v Praze Vatikánem zřízen Apoštolský exarchát. Přítomnost řeckokatolické církve proto vyzývá k zamyšlení nad její identitou a posláním v širším kontextu dějin na našem území. S tím souvisí i zhodnocení prostoru českých zemí jakožto místa s cyrilometodějským posláním být mostem mezi křesťanstvím Západu a Východu. Právě těmito aktuálními tématy se zabývá tato kolektivní monografie. Publikace je výstupem badatelského týmu složeného z odborníků z České republiky a Slovenska. Vznikla na základě dlouholeté spolupráce mezi Katolickou teologickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze a Řeckokatolickou teologickou fakultou Prešovské univerzity, přičemž do týmu byli přizváni též pracovníci z dalších akademických a církevních institucí.